

Skript

HISTORISCH TIJDSCHRIFT

Interview: Gentrificatie in Amsterdam: Maken hippies, yuppen en de havermelkelite zich schuldig aan 'landjepik'?

Auteur: Roos Nolten, Pim Storm

Verschenen in *Skript Historisch Tijdschrift*, jaargang 46.4, 45-49.

©2025 Stichting Skript Historisch Tijdschrift, Amsterdam

ISSN 0165-7518

Skript Historisch Tijdschrift is een wetenschappelijk blad dat viermaal per jaar verschijnt. De redactie, bestaande uit studenten en pas afgestudeerden, wil bijdragen aan actuele historische debatten, en biedt getalenteerde studenten de kans om hun werk aan een breder publiek te presenteren.

INTERVIEW

GENTRIFICATIE IN AMSTERDAM:

MAKEN HIPPIES, YUPPEN EN DE HAVERMELKELITE ZICH SCHULDIG AAN 'LANDJEPIK'?

Roos Nolten en Pim Storm

Landjepik kent vele vormen, plekken, tijden en actoren. Het kan geschieden via militaire of economische middelen, maar kan het ook subtieler plaatsvinden — en wellicht zelfs zonder kwade bedoelingen?

De inwoners van Amsterdam hebben hun stad in de afgelopen decennia enorm zien veranderen. Voor velen zijn woningen inmiddels onbetaalbaar geworden en veel van de bruine kroegen die ze bezochten hebben plaatsgemaakt voor hippe barretjes waar je voor een glas wijn doorgaans acht euro neerlegt. Deze veranderingen zijn kenmerkend voor gentrificatie, een begrip dat bij velen woede oproept. In het artikel 'From hippies to yuppies' (2022) onderzoeken Tim Verlaan en Aimée Albers de gentrificatie in de Amsterdamse Jordaan en De Pijp tussen de jaren 1960-1990. De door hen gehanteerde definitie van gentrificatie luidt: 'de transformatie van een centraal in de stad gelegen arbeiders- of "lege" buurt tot een wijk voor de middenklasse met woon- en/of werkfuncties.' Kan gentrificatie

Tim Verlaan

dan als een vorm van landjepik worden gezien? Hoe moeten we duiding geven aan de op VanMoof rijdende, havermelk drinkende jongvolwassenen in de voormalige Amsterdamse arbeidersbuurten? We vroegen het aan Tim Verlaan, universitair docent verbonden aan de Universiteit van Amsterdam, waar hij onderzoek doet naar de sociaaleconomische, politieke en culturele geschiedenis van West-Europese steden.

Een historisch perspectief

De term gentrificatie is in 1964 geïntroduceerd door socioloog Ruth Glass. Zij wilde destijds de transformatie beschrijven van Londense Victoriaanse arbeidershuizen naar middenklaswoningen, die zich indertijd voltrok. Het leeuwendeel van het onderzoek naar gentrificatie is, in de voetsporen van Glass, verricht door sociologen en sociaalgeografen. Toch is het volgens Verlaan van belang dat ook historici zich ontfermen over het onderwerp. Verlaan verwijt sociale wetenschappers een kort geheugen: zij zijn vooral geïnteresseerd in het hier en nu. Ze verwijzen weliswaar naar bepaalde beslissingen uit het verleden die het heden beïnvloeden, maar laten dit verleden vaak pas ergens aan het einde van de twintigste eeuw beginnen. Volgens Verlaan moet dit dominante beginpunt van gentrificatie verschoven worden: het onderzoek dat hij met Albers uitvoerde, toont aan dat de Jordaan en De Pijp in de jaren 1960 al onderhevig waren aan transformatie.

Voor een mediëvist of oudheidkundige zet deze toevoeging van een paar decennia wellicht alsnog weinig zoden aan de dijk. Verlaan erkent dat gentrificatie, met een kritische bril, tevens in vroegere tijden te zien is. Hij verwijst hierbij naar de ‘Haussmannisering’ van Parijs in de tweede helft van de negentiende eeuw. Onder keizer Napoleon III kreeg baron en stedenbouwkundige Georges-Eugène Haussmann de taak een grootschalig stadsvernieuwingproject op te tuigen. De overheid werkte samen met beleggers en de bourgeoisie om de binnenstad te vernieuwen en veelal te slopen:

In het geval van Parijs, en dat vergeten mensen weleens, zijn gewoon 350.000 mensen uit dat centrum verdreven om plaats te maken voor de middenklasse. Dat is eigenlijk gewoon gentrificatie *avant la lettre*.

Verlaan verwijst ook naar een gesprek met Miko Flohr, universitair docent Oude Geschiedenis aan de Universiteit Leiden. Flohr vertelde hem dat er in Rome archeologisch bewijs is gevonden dat erop wijst dat sloppenwijken op gewilde locaties in de stad waarschijnlijk zijn gesloopt om plaats te maken voor duurdere woningen. Toch is historisch onderzoek naar gentrificatie buiten de moderne tijd nog onontgonnen terrein. Een paar collega's van Verlaan gaan terug tot de tweede helft van de negentiende eeuw, maar ouder dan dat niet:

Het probleem is denk ik vooral dat je bronnen nodig hebt die voor die periode niet bestonden. Veel hangt af van cijfers die je vindt in een stadsarchief.

Gentrificatie als landjepik?

Landjepik impliceert een onrechtmatige inname van ruimte die tot een ander toebehoort, waarbij een duidelijke dader en slachtoffer zijn aan te wijzen. Kan de transformatie van De Pijp en de Jordaan dan gezien worden als landjepik? Volgens Verlaan is het proces van gentrificatie niet zo eenduidig. In vergelijking met Angelsaksische landen zijn huurders in Nederland namelijk beter beschermd: een huurder bouwt huur rechten op en kan niet zomaar uit huis worden gezet. Maar, stelt Verlaan, gentrificatie is niet enkel

een sociaaleconomisch proces: het is ook een *mentaal* proces. Als in een nabijgelegen pand van een voormalige kroeg een hippe koffiezaak komt, kunnen buurtbewoners zich vervreemd voelen van de nieuwe burens en van hun nieuwe leefomgeving. Verlaan ziet gentrificatie niet zozeer als een vorm van landjepik, maar als een conflict tussen klassen:

Uiteindelijk houdt de term natuurlijk gewoon een klassenconflict in. Daarom is het ook heel raar als beleidsmakers stellen dat ‘een beetje’ gentrificatie goed is. Dan zeg je eigenlijk: een beetje klassenconflict is goed. Dat is het natuurlijk niet. Je kunt die term niet positief of waarde vrij gebruiken.

Verlaan noemt zijn waardeoordeel omtrent gentrificatie niet politiek, maar simpelweg de historische werkelijkheid. De term vloeit voort uit de kritische marxistische school en omschrijft het proces waarbij oorspronkelijke inwoners met een laag inkomen het onderspit delven. Is er een schuldige aan te wijzen in dit proces waarvan de arbeidersklasse de dupe is?

Ik denk dat we, als het om dit onderwerp gaat, naar systeemkritiek toe moeten en niet te veel op individuen moeten focussen. Die groep mensen die de stad gentrificeert, draait ook maar mee in het systeem.

We hoeven het de kunstenaar die een jaarcontract krijgt aangeboden voor goedkope werkruimte in Amsterdam-Noord niet kwalijk te nemen volgens Verlaan. En ook de ontwikkelaar die met allerlei perverse prikkels vanuit de overheid besluit vastgoed te kopen en op te knappen is niet de dader. Het probleem is de inrichting van het systeem, dat het heel makkelijk maakt om veel geld te lenen en de vastgoedeconomie in gang houdt. Het is een misvatting dat de neoliberale overheid absent is op de markt, benadrukt Verlaan. Het tegendeel is waar: zij treedt juist op als marktmeester en jaagt competitie en concurrentie aan. Soms heeft de staat hier goede redenen voor, beaamt ook Verlaan. Zo tracht de overheid met marktwerking monopolieposities op de vastgoedmarkt te vermijden. Sommige politici bestempelen gentrificatie daarnaast als positief omdat deze ontwikkeling de segregatie in de stad tegen zou gaan. Toch heeft het overheidsoptreden geleid tot onnodig veel financiële dienstverlening, waar de burger voor betaalt:

Toen ik op mijn 36^e samen met mijn partner een eerste huis kon kopen was ik verbaasd over hoeveel mensen die echt totaal overbodig zijn zich bemoeien met het proces. Een notaris, een taxateur, een makelaar. Dat zijn *bullshitjobs*. Laat mensen geschiedenis studeren en iets doen wat nuttig is voor de samenleving.

Als gentrificeerder kan je het nooit goed doen, stelt Verlaan. Het doet hem denken aan het recent verschenen boek *De haver melkelite* (2024) van Jonas Kooyman, een ‘belachelijk boek’. Naast het gebrek aan analytisch denkvermogen, onderzoek, een adequaat notenapparaat en historisch besef

vindt Verlaan het kwalijk dat er in het boek enkel wordt gekeken naar het individu zelf. Interessanter is de vraag: waarom zijn mensen extreem veel aan het consumeren en waarom willen zij dat laten zien? Hier zit een verdienmodel achter, een systeem waarin Big Techbedrijven een grote rol spelen. Zo doet geograaf Justus Uitermark onderzoek naar de ‘review-isering’ van de stad. Door de sterrencultuur van Google kijkt men van tevoren hoeveel sterren een restaurant heeft. Bij minder dan 4,5 ster gaat men niet. Hierdoor begint alle horeca op elkaar te lijken en wordt het steeds moeilijker om voor een authentieke ervaring te komen staan. De focus zou op dit soort processen moeten liggen, ook historisch, aldus Verlaan.

De oorspronkelijke bewoners

Het viel ons op dat de oorspronkelijke bewoners van de wijken grotendeels buiten beeld blijven in het artikel van Verlaan en Albers. Deze vertrekkers hebben weinig sporen achtergelaten in het archief. Verlaan zou hier graag meer onderzoek naar doen, bijvoorbeeld aan de hand van een oral-historyproject. Toch weet hij wel ongeveer waar zij naartoe zijn vertrokken. Amsterdam bouwde namelijk, samen met het Rijk, nieuwbouwwijken in zogenoemde groeikernen als Purmerend, Almere en Alkmaar. Op de vraag waarom men is weggegaan, denkt hij het antwoord te kunnen gokken. Men vond de arbeiderswijken achenebbisj, wilde een tuin en ruimte voor een auto. Volgens Verlaan hebben de oorspronkelijke bewoners ‘een beetje gewonnen en een beetje verloren.’ Sommigen missen de horeca, reuring en de burens. Maar de arbeiderswijken waren ook smeriger, onveiliger en het voorzieningenniveau was veel lager.

Een duidelijke slachtoffer-daderdichotomie, die landjepik impliceert, is weinig zichtbaar in het complexe proces van gentrificatie. De vroege gentrificeerders van de jaren 1960-1970 hebben de wijken immers gered van de ondergang, stelt Verlaan. In deze eerste fase, die hij de ‘onschuldige fase’ noemt, hebben zij veel *sweat equity* (eigen spierkracht) in huizen gestopt. Zij wilden zich vaak juist afzetten tegen hun ouders, die in net opgeleverde nieuwbouwwijken woonden. Deze eerste gentrificeerders, vaak jonge hoogopgeleiden en creatievelingen, waren op zoek naar de authenticiteit van historische stadswijken. Door er te gaan wonen, maakten zij zich bovendien hard voor het behoud van deze buurten, waarvan vele wegens hun erbarmelijke staat gesloopt dreigden te worden. Pas in de tweede golf, toen het grote publiek, de overheid en investeerders doorkregen dat de wijken leefbaarder werden, werd de opwaardering problematisch, omdat er toen vaker sprake was van stijgende prijzen en dus verdrijving.

Het hedendaagse klassenconflict lijkt te zijn opgeschoven ten opzichte van de jaren 1960: ook de middenklasse heeft het nu af te leggen tegen nieuwe inwoners (expats en kopers met veel vermogen). Het doet ons denken aan de bevindingen van socioloog Daniel Evans in zijn boek *A nation of shopkeepers* (2023). Volgens Karl Marx en Friedrich Engels zou de groep ‘kleinburgers’ (de klasse met eigen productiemiddelen die tussen de arbeidersklasse en kapitaaleigenaren in zit) regressief zijn en uiteindelijk verdwijnen, omdat alle productiemiddelen wegens winstmotief in handen komen van een steeds kleiner wordende bourgeoisie. Het tegendeel blijkt echter te zijn gebeurd volgens Evans: ondanks de schaalvergroting van bedrijven zoals in de Big

Tech is de tussenklasse van kleinburgers explosief gegroeid. De groep zpp'ers die hand- en hoofdarbeid verricht voor het grootkapitaal is enorm groot en gevarieerd (denk aan postbezorgers, influencers, aannemers, grafisch vormgevers, et cetera). Ook deze klasse van kleinburgers moet opboksen tegen het grootkapitaal en ervaart een existentieel gevoel van onzekerheid, stelt Evans. Wat betreft de Amsterdamse huisvesting lijkt deze onzekerheid enkel te groeien. Zo verwijst Verlaan naar het boek *De stad* (2024) van Marcel van Engelen:

In zijn epiloog benoemt hij één cijfer waar ik echt van schrok.
Van de mensen die nu in Amsterdam wonen, woonde tien jaar
geleden de helft er nog niet. Dus de helft van Amsterdam is
hier de afgelopen tien jaar naartoe verhuisd.

De yuppen in de voormalige arbeiderswijken zijn bewapend met een goed netwerk en hebben, in de woorden van socioloog Pierre Bourdieu, een groter sociaal en cultureel kapitaal dan de voormalige inwoners. Wellicht verklaart het feit dat deze groep binnen de kleinburgers nu ook het nadeel van gentrificatie ervaart, waarom het fenomeen pas sinds de jaren 1990 bestaat volgens sociale wetenschappers. Hoe het ook zij: wat in de jaren 1960 als onschuldig fenomeen begon met de aankomst van goedbedoelende hippies in de Jordaan, is uitgegroeid tot een neoliberaal speelveld waar alleen de grote vermogenden aan de spelregels van het systeem kunnen voldoen. Gebukt onder de marktwerking is het deel van de bevolking dat nadelen ondervindt van gentrificatie door de decennia heen alsmaar gegroeid. Of gentrificatie nu te identificeren valt als landjepik of niet: slecht nieuws is het in ieder geval.

Tim Verlaan is als universitair docent verbonden aan de afdeling Geschiedenis, waar hij onderzoek doet naar de sociaal-economische, politieke en culturele geschiedenis van West-Europese steden.